

2.1.1 Na prahu legend

Snad právě díky své flexibilitě dosáhly apokryfní skutky obrovské popularity, neboť nic nebránilo tomu, aby byly rozvíjeny, spojovány, rozšiřovány či zkracovány s ohledem na různé věroučné, liturgické či jiné zájmy. Vznikaly i nové spisy,³ později shromažďované do sbírek tak, aby si každý apoštol přišel na své. Vedle původních, zpravidla řeckých verzí se dochovaly i překlady či verze latinské, syrské, koptské,⁴ arménské, etiopské, staroslověnské a další.

V západním světě měla velký význam latinská sbírka *Virtutes Apostolorum*, sestavená nejdříve v 6. století. Obsahuje jen jedenáct příběhů – Jidáš je sice nahrazen Pavlem, ale Šimon a Juda vystupují společně v jediném příběhu. V epilogu tohoto příběhu, jenž stojí na konci sbírky, se hovoří o jeho údajném autorovi, jistém Abdiášovi, učedníkovi Šimona a Judy; ten byl pak v tištěném vydání (1552) omylem označen za autora celé sbírky. Takzvaný „Pseudo-Abdiáš“⁵ se na Západě těšil velké oblibě, k jeho dědicům patří i Jakub de Voragine a jeho *Legenda aurea* (13. století). Na Východě měla obdobný význam sbírka koptských textů, zvaná *Certamen apostolorum*, dochovaná v arabském a etiopském překladu.⁶ V řecké jazykové oblasti shromáždil řadu životopisů svatých Symeón Metafrastés (10. století).

2.1.2 Nové objevy a úkoly

Z dalších osudů apokryfů ve vědeckém světě se můžeme jen heslovitě zastavit u několika jmen.⁷ O horlivém humanistovi Lefèvrovi d'Étaples, který působil počátkem 16. století, jsme se již zmínili;⁸ významnou sbírku životopisů svatých s řadou apokryfních motivů vydal roku 1531 Friedrich Nausea; dílo podobného rázu připravil Michael Neander (1564). Samostatně bylo vydáno oblíbené *Protoevangelium Jakubovo* (1552). Velký význam pro reflexi apokryfního bádání má „apokryfní kodex“ Johanna Alberta Fabricia (1703),

³ Např. Skutky Filipovy, koptské Skutky Barnabášovy, Skutky Petra a Pavla, Pseudo-Linovo Martyrium Petrovo, syrské Kázání Šimona Kéfy v městě Římě, Pseudo-Linovo Martyrium Pavlovo, Prochorovy Skutky Janovy, Skutky Ondřeje a Matěje v městě lidojedů a mnoho dalších. Souvislý výklad: *A. de Santos Otero*, *Jüngere Apostelakten*, in: NTA II, 1989⁵, str. 381–438.

⁴ Ukázkou z koptského apokryfu lze najít i v češtině: *F. Lexa*, *Výbor z mladší literatury egyptské*, Praha 1947, str. 134–141 (*Ze Skutků apoštolů Ondřeje a Pavla*).

⁵ Srv. *Junod-Kaestli*, CCSA 2, 1983, str. 750–754; *Schneemelcher*, NTA II, 1989⁵, str. 383, 437.

⁶ V angl. překladu: *S. C. Malan*, *The Conflicts of the Holy Apostles*, London 1871.

⁷ K dějinám bádání nad apokryfními spisy viz: *W. Schneemelcher*, in: NTA I, 1990⁶, str. 58–61, a podrobnější příspěvky ve sborníku: *Bovon*, *Actes*, 1981.

⁸ Viz pozn. 20 na str. 19.

o němž již také byla řeč výše⁹ a jenž čerpal z Pseudo-Abdiáše. J. C. Thilo vydal apokryfní evangelia (1832) a mj. i Skutky Tomášovy (1823). Z dalších badatelů vynikl především K. Tischendorf, který strávil dlouhá léta pátráním po apokryfních, ale i novozákonních rukopisech a Fabriciovu koncepci napodobil v druhé polovině 19. století vydáním tří apokryfních svazků.¹⁰

Pro zkoumání apokryfních skutků – na něž se v tomto stručném přehledu nadále omezíme – je ještě dnes nepostradatelný dvousvazkový korpus R. A. Lipsia a M. Bonneta z přelomu 19. a 20. století. Toto vydání zpřístupnilo vědecké veřejnosti prameny, z nichž celá řada byla vydána poprvé. Některé jsou jediným dochovaným pramenem pro příslušné skutky či jejich část, například pro větší část Skutků Petrových před Martyriem,¹¹ zlomek Skutků Ondřejevých,¹² milétskou a efezskou epizodu (kap. 18–55) Skutků Janových,¹³ gnostické pasáže (kap. 87–105) v témže spisu včetně vylicení Ježíšova tance s učedníky,¹⁴ úplný text Skutků Tomášových včetně Písne o Perle¹⁵ i několik epizod Skutků Filipových.¹⁶

Všechny uvedené pasáže, s výjimkou posledně jmenovaného a ve srovnání s ostatními druhotného spisu, se nacházejí v naší sbírce. To platí i o dalších textech, jež byly objevovány teprve v nové době a o nichž církevní otcové nevěděli zřejmě vůbec nic (koptské Skutky Petra a dvanácti apoštolů)¹⁷ nebo nám o nich zanechali jen stručné zmínky. V takových případech jsme svědky nemalé satisfakce, když se badatelům podaří čerstvě nalezený text ztotožnit s textem, o jehož existenci a charakteru mohli dosud vytvářet jen odvážné hypotézy na základě sporých, zpravidla nepřátelsky zaujatých svědectví. Tak například nálezem koptského rukopisu (P. Heidelberg) se potvrdilo, že Skutky Pavlovy¹⁸ se nejspíše v 6. století vyznačovaly svéráznou kompozicí: v jejich dějovém rámci se totiž ve zvláštní symbióze setkávaly literární útvary (Skutky Pavla a Thekly; Třetí list Korintským; Martyrium Pavlovo), jež byly před rokem 1904 známy jen jako samostatné spisy. Díky dalšímu, tentokrát řeckému papyru (P. Hamburg, vydán r. 1936) byla tato kompozice obohacena o další epizody (Pavel mezi šelmami v efezské aréně aj.). A zase

⁹ Viz pozn. 3 na str. 17.

¹⁰ Skutky 1851, evangelia 1852 a 1876², apokalypsy 1866.

¹¹ Codex Vercellensis.

¹² Vat. gr. 808.

¹³ Patmos 188.

¹⁴ Vídeň, hist. gr. 63.

¹⁵ Řím, Vallicellanus B 35.

¹⁶ Vat. gr. 824.

¹⁷ NHC VI/1.

¹⁸ Ke všem zde zmíněným pramenům a textové mozaice SkPa viz podrobněji oddíl 4.2.2.

další koptský fragment¹⁹ přináší podrobné vylíčení podivuhodného Pavlova zážitku se lvem, jenž požádal o křest;²⁰ současně nám umožňuje určit místo této epizody v Pavlově příběhu, a sice nedlouho po jeho obrácení u Damašku.

Od roku 1952 mohou badatelé čerpat informace ze soupisu přibližně 2750 byzantských rukopisů, obsahujících hagiografické a homiletické texty řecké církve; vydal ho ve třech svazcích A. Ehrhard.²¹ Z bollandistické dílny zase pochází třetí vydání soupisu řecké hagiografické literatury (BHG, F. Halkin, 1957). Tyto a další badatelské kroky vedou ve svých důsledcích k tomu, že po apokryfech lze nyní cílevědoměji pátrat nejen v pramenech čerstvě nalezených (jak tomu bylo u právě uvedených příkladů ze Skutků Pavlových), ale i v obrovském množství rukopisů, jež jsou uloženy na nejrůznějších místech, v akademických i jiných institucích, avšak ne vždy jsou podrobně evidovány, natož pak prostudovány či vydány. Apokryfní látky se mohou – věrný svému názvu – „skrývat“ v nepřeberném množství textů spadajících formálně do oblastí homiletické, liturgické, legendistické, folklórní a dalších. To se však již ocitáme v blízkosti tématu recepce apokryfních motivů v národních kulturách, jež by si zasloužilo zvláštní pozornost; uzavíráme proto tuto poznámku alespoň jedním pohledem na domácí půdu. Vynikající památkou českého písemnictví je staročeský Passionál, jež složil neznámý dominikán, patrně z podnětu Karla IV. Toto volné zpracování již zmíněné Zlaté legendy Jakuba de Voragine si získalo takovou oblibu, že bylo později, v 2. polovině 15. století nejen dvakrát vytištěno, ale dokonce i přeloženo zpět do latiny.²²

Z toho všeho je zřejmé, že bádání po apokryfních pramenech není ani zdaleka u konce. Totéž platí i o navazujících úkolech edičních a překladatelských. Na novém pojetí „křesťanských apokryfů“²³ je založeno systematické úsilí Françoise Bovona, Erica Junoda, Jean-Marca Prioura a dalších badatelů, vydávajících apokryfní texty, společně s francouzským překladem a podrobným komentářem, v sérii Corpus Christianorum: Series

¹⁹ Dosud nevydaný pramen, jehož obsah je znám díky pracovnímu překladu z r. 1960; viz oddíl 4.2.3.13 na str. 233.

²⁰ Tak se potvrdil Hieronymův názor, že „Cesty Pavla a Thekly i celá historka o pokřtěném lvu“ patří k apokryfům (Hier. vir. ill. 7).

²¹ K publikacím zmíněným v tomto a následujícím odstavci viz též závěrečný bibliografický oddíl.

²² Srv. A. Vidmanová, Legenda aurea a Čechy, in: *Jakub de Voragine, Legenda aurea*, Praha 1984, str. 9–65 (v přepracované podobě: Praha 1998², str. 7–36). Novější vydání Passionálu pořídili: M. Blažek (Brno 1880, částečné vydání); Z. Tobolka (Monumenta Bohemiae typographica II, Praha 1926, faksimile); F. Šimek (Praha 1927, novočeská úprava).

²³ Viz výše oddíly 1.1 a 1.4.

Apocrypha.²⁴ S touto prací je neoddělitelně spojen i další stupeň vědecké reflexe – vnitřní analýza a interpretace textů, jejich zasazení do dobového kontextu, zkoumání různých souvisejících aspektů. Z velkého množství badatelů, zabývajících se těmito úkoly, připomeňme alespoň A. Hilhorsta, Jana N. Bremmera, Jánose Bolykiho a Tamáse Adamika, kteří se od poloviny 90. let spolu s dalšími nizozemskými a maďarskými odborníky scházejí nad jednotlivými apokryfními skutky; na jejich poznatky, publikované v ediční řadě *Studies on the Apocryphal Acts of the Apostles*,²⁵ odkazujeme nejednou i v tomto svazku.

2.2 STAROVĚKÁ SVĚDECTVÍ

Ze všeho, co bylo řečeno, je zřejmé, že všichni, kdo vydávali o apokryfech jakákoli svědectví, přitom současně vynášeli hodnotící soudy. Bylo tomu tak i v období pozdní antiky, k němuž se nyní vracíme. Na mapě duchovních proudů, mezi nimiž jednotlivé skutky vznikaly a zpětně ovlivňovaly její vzhled, chceme vyznačit alespoň dva body, z nichž na ně pohlédneme jako na určitý celek. Pozice těchto pozorovatelů jsou od sebe značně vzdáleny v čase, prostoru i náboženském předporozumění; avšak tím přehlednější jsou kontury, jež před námi díky této polaritě vyvstanou. Podívejme se tedy na apokryfní skutky nejprve společně s autorem manichejského žaltáře (kolem r. 430), dokumentu o živé synkrezí dvou náboženských systémů, a potom s byzantským patriarchou Fótiem (kolem r. 880), jenž podrobil apokryfní skutky drtivé kritice; ve stejném duchu se nesou i další, partikulární svědectví církevních otců, jež tu můžeme přehlédnout jen letmo.

2.2.1 Svědectví manichejského žaltáře

2.2.1.1 Úvod

Ve 30. letech 20. století bylo v Egyptě nalezeno několik velkých papyrových kodexů z druhé poloviny 4. století, obsahujících řadu manichejských textů.

²⁴ Z apokryfních skutků zatím vyšly *Skutky Janovy* (1983), *Skutky Ondřejevy* (1989) a *Skutky Filipovy* (1999).

²⁵ Postupně vyšly příspěvky k pěti skutkům (Jan, Pavel: 1996, Petr: 1998, Ondřej: 2000, Tomáš: 2001).